

milan komnenić

milutin u slobodu godinu dana
milutin u slobodu godinu dana

LISJE ZA BRANKA

u paradoksu kulture

(ekspozit muzeja grada novog sada — depadans sremski karlovci)

Misliti danas o Branku Radičeviću — ali, molim, pri tome ne misliti prema njemu ili po njemu, nego misliti uistinu njegovu misao pesničku, kao potomak te misli — odista je teško, pa i izazovno ukoliko se sudbina dela prvog srpskog romantičara sagledava u sklopu jednog kulturnog paradoksa.

A taj paradoks, ni lako uklonjiv ni teško dokućiv, primeren je za naše naravi i ne može se zaobići u razgovorima o »nacionalnim piscima«. Mada bi neko zlurad kazao da mu se klice kriju u samom mentalitetu ovog naroda i ovog jezika, paradoks o kome će biti reči poglavito je uslovljen nesrazmerom između materijalne i duhovne oblasti kulture. Nekada obeležje skorojevića i čifte, ta se nesrazmera danas može shvatiti i kao sveopšte obeležje tehnološkog sveta. Sudbina Brankovog dela, očigledno, bila je decenijama izložena volji jednog skorojevića kulture, ali i zakonitostima korenitog prelaska iz jedne kulture u drugu, sa jednog jezika na drugi, tako da su posledice takvih istorijskih preokreta nužno imale upliva i na položaj pesnika koji se, mimo očekivanja, sa dve sveske stihova obreuo u taboru nacionalnih pesnika, da se od te slave nikad ne rastavi.

Elem, paradoksalno je to što je neki pisac u nas prihvaćeniji, te srcima vrlih rodoljuba bliži, on objektivno biva nepoznatiji jer zajedno sa svojim delom tone u živi pesak opštih sudova, predstava i predubeđenja. I dalje prisutan, čak sve »prisutniji« — skorojević kulture smatra svojom obavezom i pitanjem časti da »pozna« svog pesnika — pisac je, međutim, teško prepoznatljiv u slici koju o njemu

istražno gradi određeni sistem kulture. Retko se ta slika podudara sa sушtom delom, ali mu neretko kapu kroji. Prođu tako godine i čovek najednom shvati da su preko dela popale naslage ocena donošenih češće po meri političkoj, a ređe po aršinu estetičkom. Tada do dela treba dolaziti mutotrpnim kopanjem, kao što se do dragocene rude dolazi.

Tako do Brankove poezije, do misli ne-pomućene i oblika jasnog, vredi doći, tako su došli pojedini valjani istraživači. Oni nisu, posebno Miodrag Popović, smetnuli s uma pomenuti paradoks naše kulturne prošlosti pokazujući, na Brankovom primeru, šta ispadne kada se spoje igra interesa i moć predrasude. Tuđa iskustva nas uče da je opasno narušavati usvojenu predstavu o nekom piscu pošto se time narušava opštiji poredak predstava. I ne samo predstavu: narušava se poredak činjenica, budući da u književnosti neke činjenice upravo nastaju iz predstava. Nije stoga čudno što u tom spletu pisac pokatkad prestaje biti važan; važno je da se ustanovljena predstava održi kao njegov supstitut.

Što je prisutnije u »mehanizmima« kulture, delo je vremenom izloženje opasnosti da ga zahvatit će ţrvanje opštih predstava. Ne, to nije nikakva norma, pogotovo nije tamo gde su umetnički kriterijumi strogo odvojeni od interesa i dnevne taktike, pa ne dolazi do zamene značenja. Govorim o našem odnosu prema stvarima, odnosu na gonskom i racionalnom podjednakom. Imali smo kulturu čija se duhovna nit kidala, pa nastavlja, vrludala pa se gubila, i zbog svega toga kultura je bila osetljiva na poreklo, suviše ponosna na svoje vrednosti, sklona nacionalnom zanosu, kultura čiji je identitet zajedno sa opstankom vazda bio ugrožen. Nedostajala su merila samostalna, estetička; teorija će dockan stasati, a ono malo kritike decenijama će se kolebiti između neukosti i uskogrudosti, posmatrajući književne činjenice iz patriotske perspektive, prosvetiteljski, mešajući lepo sa utilitarnim, u sklopu političkih partija i nacionalnih programa. Samo iz takvog »humusa« mogao je niknuti Skerlić i kritičari njegovog soja.

Imajući u vidu sve ove uslovnosti, ne treba da čudi podatak što su dela fetišizvana ili занемarivana, zavisno od toga kako su se uklapala u postojeće prilike. Sa izuzecima, postiđujuće retkim, nije se umeđu postaviti nekoliko nužnih pitanja. Šta je delo? Kako je sazdan? Kakva su mu iminentna značenja i kakva mu je uloga u vremenu? Bez takvih pitanja nema razumevanja, nema tumaćenja.

Razumevanje počinje obavezno pitanjem. Nekada se desi pa se njime i završi. A tumaćenje dolazi kao ishod radikalnog stava upitanosti. U književnosti gde egzaktnih mera nema mora da postoji žed za pitanjem, jer književnost neprekidno postavlja pitanja o svetu, da ne kažem stavljaju svet u pitanje. Konačno, u dubljem jednom smislu svekolika kultura može da se shvati kao čovekovo tumaćenje prirode.

Ukoliko, dakle, prema nekom delu ne-ma »pitajućeg« odnosa, onda je ono prviđno prisutno i lažno cenjeno. Ceni se, očvidno, njegov kulturni supstitut. »Positivistički« odnos prema delu sateruje njegov smisao u rezervate kulture, potpisuje ukaz o progonstvu značenja. Ono što jedna malogradanska svest prihvata, u uskoj skali svojih receptivnih mogućnosti, jesu znakovi odsečeni od značenja. Tako obogaljeni, ovi znakovi trebalo bi da prime značenja iz neke sasvim drukčije oblasti. Na taj način delo postaje predmet svakojakih preobražaja ili namena (od varoške mitologije mladićstva, spomenara, preko školskih numer do ideoloških argumenata). A to se u nas zove omiljenost, neiskorenjivo prisustvo dela.

Na izgled na dohvatu, voljena previše, shvaćena premalo, poezija Branka Radičevića postala je, u neku ruku, nedostupna. Umesno je upitati: nije li to nepristupljnost fetišizovanog predmeta kulture? Se-

tim se onih glinenih kipova koji olicavaju kućne bogove paganskih ljudi. Pečena zemlja postala je sveta tvar. Takve su amajlige, ritualni predmeti, koje danas zamenjuju ultramoderni proizvodi tehnološke ere. U svim takvim slučajevima dešava se da znak nije određen struktrom, tačnije da je odvojen od značenja. Ima lac takvog predmeta ostavlja u nasleđe sistem znakova, ne primećujući sve vreme da su oni postali ljuške magije, a potom navike.

Kultura jednog naroda, kao konačni imalac svakog dela nastalog u njenim granicama, preneseće u nasleđe samo jednu znakovnu projekciju dela svedenu do konverzije. Ne uviđajući što ima pred sobom, ona će tu projekciju dići na nivo nacionalne vrednosti, a njeno očuvanje smatraće pitanjem svoje časti. Utoliko će joj bolnije biti kada neko, kome su stvari postale jasne, naruši ovu štovanju projekciju i upravstom u pravcu samog dela. Da delo nije iz projekcije — sa tim će se mnoga pokolebiti teško miriti.

Teško su se mirila i teško se mire kada je po sredi Brankovo pesništvo. Jer to je pesništvo, ponajmanje svojom krivicom, postalo žeton određenih shvatanja, magijska ljuška skorojevićki nadmenog duha koji od svoje živice ne vidi dalje i u svom tribalnom mentalitetu vidi uzorit oblik razmatranja. Ono je, nadalje, postalo plen malogradanske osećajnosti koja se, poput bršljana, verala uz sve ozbiljnije naše pesnike XIX veka sem Njegoša. Osamdesetih godina prošlog stoljeća, dostigavši najvišu tačku svog uspona, omiljenost Brankovog dela poslužila je kao podstrek težnjama za ujedinjenjem, oslobođenjem i konstituisanjem nacionalnim u zanosu romantizma; tako je opet posmatrana neknjiževno. Konačno, imame dosta vremena otako Branko postade školski pisac, a takvim piscima vraćamo se u zrelosti retko, misleći da smo ih »naučili«, ili im se vraćamo sapeti u gvožđa školskih saznanja. Od zabavista do visokih škola iz godine u godinu, uvek iznova a na način stari, prosijava se kroz hiljadu rešeta u prah smravljeni ono malo pesama što ugrabi da napiše, moren grudoboljom, rodonačelnik srpskog romantizma. Neka, nek' se prosijava, neko mora i to da radi! Ali, neka to ne bude jedino, neka ne bude odlučujuće! Srećom, postoji već niz krasnih pristupa ovoj tananoj pesničkoj materiji, postoji nekoliko ogleda koji uvek vraćaju pogled pravom Branku.

Ono što postane nesumnjiva književna vrednost mora da se štiti razumevanjem i tumaćenjem, a ne odličjima i školskim programima. Možda i nehotice, neki profesori književnosti postignu da mnogi njihovi učenici zanavet okrenu leđa književnosti. Eto još jednog uzročnika paradoksalnom položaju mnogih pesnika čije delo ostaje nepoznato u sveopštoj »pozнатости«. Dok se materijalna dobra kulture gomilaju, u silovitom usponu, časno mesto duhovnim vrednostima može se osigurati samo njihovim razumevanjem kroz upitanost.

Branko Radičević je bukolički i pastoralni, kameri i prvorodstveni, subjektivan i proziran, katkad mimo volje varoški, ditirambičan, ali i orfizmom prožet pesnički izdanak. Taj »autsajder« Vukove reforme i Vukovog doma nenadano je, uprkos prekinutoj mlađosti, prvi utisnuo pečat mlađosti jezika, pečat novog pesništva na tom jeziku, ugradivši sebe u temelje duhovne budućnosti kojoj pripadamo. Otuda se na liku srpskog pesništva odmah prepoznaće osmeh ovog parsifalskog mladića, kao dubok izraz jedne osećajnosti koja ide preko vremenskih crta.

(Odlomak iz većeg ogleda)